

ÖZNE YÜKLEM UYUMU BAKIMINDAN FARKLI BİR CÜMLE TİPİ*

Caner KERİMOĞLU

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinin söz dizimiyle ilgili olarak özne-yüklem uyumu konusu ele alınmıştır. Yüklemi 1. ve 2. kişi zamiri olan cümlelerde farklı bir uyum olup olmadığı verilen örnek cümleler üzerinde tartışılmıştır. Gramerlerde üzerinde durulmayan bu cümle tipinin, Türkiye Türkçesinin diğer cümleleri için belirlenen özne-yüklem uyumu kurallarına göre farklılıkları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Söz Dizimi, Cümle, Özne, Yüklem.

DIFFERENT TYPE OF SENTENCE ACCORDING TO THE AGREEMENT BETWEEN SUBJECT AND PREDICATE

ABSTRACT

The agreement between subject and predicate in Turkey Turkish is studied in this article. It is discussed whether there is a different agreement in the sentences which have 1. and 2. personal pronouns as predicate. Different specialities of this type of sentence, which is not mentioned in grammars, are evaluated.

Key Words: Turkey Turkish, Syntax, Sentence, Subject, Predicate.

Giriş

Cümle bir dil birimi olarak hem Türkiye hem de dünya dilciliğinde, pek çok sorunun merkezinde bulunan bir kavramdır. Her kuram, cümle için farklı açıklamalar yapmış, cümle araştırmaları özellikle N. Chomsky'nin ünlü Evrensel Dil Bilgisi kuramından sonra

---

* Ufuk açıcı soruları ve dile dair dikkatli yorumlarıyla bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük payı olan değerli meslektaşım Öğr. Gör. Ali Türkel'e teşekkür ederim.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

dil incelemelerinin merkezi hâline gelmiştir. Yargı bildiren en küçük dil birimi olduğu sıklıkla vurgulanan cümlenin farklı “kullanım”larla gramerin kurallarını zorlaması, doğruluğu sorgulanmayan bazı kabulleri tartışmaya açık bir hâle getirmesi, dilcilerin dikkatini çekmiş ve “kural dışı”, “düzensiz”, “yanlış” olarak değerlendirilen kullanımların farklı bakış açılarıyla yeniden ele alınmasını gerektirmiştir.

Bu çalışmada Türkçe söz diziminde özne-yüklem uyumu bakımından daha önce üzerinde durulmayan bir cümle tipi üzerinde durulacak, bu cümle tipinin Türkçe cümle incelemelerindeki özne-yüklem uyumu ile ilgili kabullere katkısı tartışılacaktır. Tartışmaya geçmeden önce özne-yüklem uyumu ile ilgili kabuller kısaca değerlendirilecektir.

Özne-Yüklem Uyumunun Yayınlarda Ele Alınışı

Türkiye Türkçesi ile ilgili gramerlerde ¹ ve söz dizimi çalışmalarında ² özne-yüklem uyumu konusunda ileri sürülen görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Yayınlarda özne-yüklem uyumu iki başlık altında değerlendirilir: Kişice uyum, sayıca uyum.

a. Kişice uyum: “...Her kişinin ayrı bir eylem kişi eki vardır: *Ben gelir-im. / Sen gelir-sin. / O gelir...*Tümcede özne olan kişi ile yüklemdeki kişi ekinin bu uygunluğuna kişice uyum denir. Tümcede özne tek’s’e ya da aynı tür kişili ise, kişi bakımından uygunlukta genel olarak sorun çıkmaz; yüklem, ilgili kişinin ekini alır.” (Şimşek 1987:91). İncelediğimiz çalışmalarda buna benzer açıklamalar yapıldıktan sonra kişi uyumu konusunda birden fazla öznel cümlelerle ilgili bilgiler verilmiştir.

“Öznesi teklik veya çokluk birinci ve üçüncü şahıs olan cümlenin yüklemi, çokluk birinci şahıstır...

Öznesi teklik veya çokluk birinci ve ikinci şahıs olan cümlenin yüklemi, çokluk birinci şahıstır...

Öznesi teklik veya çokluk ikinci ve üçüncü şahıs olan cümlenin yüklemi, çokluk ikinci şahıstır...

¹ İncelediğimiz gramerler şunlardır: T. Banguoğlu (1998), K. Bilgegil (1984), F. Bozkurt (2004), N. Demir - E. Yılmaz (2003), T. Demir (2006), K. Demiray (1983), H. Ediskun (1999), S. Eker (2003), Ergin (1993), T. N. Gencan (2001), S. Güneş (2003), M. Hengirmen (2005), T. Kahraman (2005), G. Kaya (2005) N. Koç (1996), A. Özkırımlı (2006).

² İncelediğimiz söz dizimi çalışmaları şunlardır: S. Akbayır (2003), N. Atabay vd. (1981), İ. Delice (2003), H. Dizdaroğlu (1976), R. Erkul (2004), V. Hatipoğlu (1972), L. Karahan (2004), M. Kükey (1975), M. Karaörs (1993), S. Sağlam (1977), R.Şimşek (1987), E. Yaman (2000).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Öznesi teklik veya çokluk birinci, ikinci ve üçüncü şahıs olan cümlelerin yüklemi, çokluk birinci şahıstır...” (Karahana 2004 : 24).

b. Sayıca uyum: Sayıca uyum konusunda öznenin yükleme “teklik-çokluk” bakımından nasıl bir uyum içerisine girdiği üzerinde durulur. Öznenin niteliğine göre farklı kullanımlar sıralanır:

“Özne olan çokluk insan isimleri, teklik ve çokluk yükleme bağlanır...

Öznesi çokluk ekli bitki veya havyan ismi olan bir cümlede, yüklem genellikle teklik, bazen de çokluktur...

Özne olan çokluk cansız isimleri, genellikle teklik, bazen de çokluk yükleme bağlanır...

Özne olan çokluk organ isimleri, teklik yükleme bağlanır...

Özne olan çokluk soyut isimler, genellikle teklik yükleme bağlanır...

Özne olan teklik veya çokluk topluluk isimleri, teklik yükleme bağlanır...

Özne olan çokluk hareket isimleri, teklik yükleme bağlanır...

Öznesi sayı sıfatlarıyla veya birkaç, birçok gibi belirsizlik sıfatlarıyla kurulmuş bir sıfat tamlamasında yüklem genellikle teklik, bazen çokluktur...” (Karahana 2004 : 23-24)

Gerek gramerlerde gerekse söz dizimi ile ilgili monografilerde özne-yüklem uyumu ile ilgili görüşler benzerdir. Büyük fikir ayrılıkları gözlenmez. “*Özne ile yüklem arasında kişi bakımından uyum vardır. Ancak sayıca uyum her durumda olmayabilir.*” şeklinde özetlenebilecek bir görüşün benimsendiği görülmektedir.

Tartışma

Bu bölümde bir cümle tipinin özellikle özne ve yüklem arasındaki “kişice uyum” konusunda bir farklılık gösterip göstermediği tartışılacaktır. Bu cümle tipiyle ilgili örneklerle incelenen çalışmaların birkaçında rastlanmıştır. Çalışmalarda geçen cümleler şunlardır:

“Sınıfın camını kıran benim. Yalan söyleyen sensin.” (Koç 1996 : 456).

“Sizlersiniz bu anı ışıklarla Türk eden.” (Kahraman 2005 : 173).

“Bu büyük başarının sebebi sizlersiniz.” (Hengirmen 2005 : 322).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

“Sorumluluğunu hissettiğim tek insan sensin.” (Eker 2003 : 355).

“Benim mi Allahım bu çizgili yüz?”, “Ülkemizde biziz yegâne sultan.” (Kükey 1975 : 60).

“Her işi başaran sensin.”, “Bu çalışmayı hazırlayan benim.” (Hatipoğlu 1972 : 102).

Bu cümleler, çalışmalarda “yüklem olan kelime türleri” başlığı altında zamirlerle ilgili olarak verilmiştir. Zamirlerin de yüklem olabildiği vurgulanmış ancak yüklemi özellikle teklik / çokluk birinci ve ikinci kişi zamiri olan cümlelerde ortaya çıkan farklı bir durum üzerinde durulmamıştır.

Bilindiği üzere kişi uyumu, yüklemdeki kişi eki ile öznenin uyumuna dayalı bir uyumdur ve yukarıda da üzerinde durulduğu üzere, bugüne kadar yapılan çalışmalarda, Türkçe söz diziminde özneyüklem arasında kişi bakımından bir uyum olduğu konusunda görüş birliği vardır. Çalışmalarda kişice uyumun bulunmadığı birkaç örnek üzerinde durulmuştur. K. Demiray bu kullanımları şu şekilde açıklar:

“Tekil veya çoğul birinci, ikinci şahıs olan fiillerin özneleri tekil veya çoğul birinci ya da ikinci şahıs zamiri, özedenişli zamir, belgisiz zamirlerin iyelik ekiyle kullanılanlarından -muz, -miz eklerinden birini almış olanlar, konuşanla ilgili olarak kullanılan *bütün* belgisiz sıfatı veya bir isimle tamlama kuran topluluk isimleri gibi isimlerdir. Bu kelimeler kullanılmadığı takdirde özneyi fiilin şahıs eki bildirir: *Birçoğunuz Bursa’yı görmüşsünüz. Bütün köy halkı meydana toplandık. Ben biraz sonra dışarı çıkıyorum...*” (Demiray 1983 : 205-206).

K. Demiray’ın verdiği ilk iki örnekte cümlelerin öznesi, yüklemdeki kişi ekine göre değerlendirme yaptığımızda, birinci cümle için “siz” (görmüşsünüz), ikinci cümle için “biz” (toplandık) olacaktır. Ancak cümlelerde kişi eklerinin işaret ettiği özneler dışında başka özneler vardır: “Birçoğunuz”-“Bütün köy halkı.” Yüklemdeki kişi eki ile özne arasındaki uyum, diğer bir deyişle özne-yüklem uyumu bu kullanımlarda Türkçe için belirlenen genel kurallardan farklı bir özellik göstermektedir.

Yayınlarda değinilmeyen bir cümle tipinde daha özne ve yüklem arasındaki kişi uyumu, diğer cümlelerden farklıdır:

1. Sınıfın camını kıran benim.
2. Yalan söyleyen sensin.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Yüklemi “ben” zamiri olan birinci cümlemin öznesi, “Sınıfın camını kıran”; yüklemi “sen” zamiri olan ikinci cümlemin öznesi, “yalan söyleyen”dir. Yukarıda da değinildiği üzere özne-yüklem arasındaki kişi uyumu, “yüklemdeki kişi eki ve özne” arasındaki uyumu içermektedir. Türkçe cümlelerde yüklemdeki kişi eki, doğrudan özneyi işaret etmektedir.

3. Bugün iyi görünüyorsun.
4. Bugün iyisin.

Üçüncü fiil cümlesinde de, dördüncü isim cümlesinde de cümle içerisinde özne farklı bir kelimeyle belirtilmemiştir. Cümlelerin özneleri, yüklemdeki kişi eklerine bakılarak belirlenmektedir. Cümlelerde özneler belirtilmek istenirse; özne, kişi ekinin işaret ettiği bir zamir olmak zorundadır.

5. Sen bugün iyi görünüyorsun.
6. Sen bugün iyisin.

Grammerlerde isme gelerek o ismi yargı bildiren bir “yüklem” durumuna getiren ekler kişilere göre sıralanır. “Ek-eylem”, “cevheri fiil”, “bildirme ekleri” vb. adlar altında verilen bu ekler ve işaret edilen kişiler şöyledir:

1. teklik kişi: +Im / +Um : çalışan+ım.
  2. teklik kişi: +sIn / +sUn: çalışan+sın.
  3. teklik kişi: +DIr / +DUr: çalışan+dır.
  1. çokluk kişi: +Iz / +Uz : çalışan+ız.
  2. çokluk kişi: +sInIz / +sUnUz : çalışan+sınız.
  3. çokluk kişi: +DIrIAr / +DUrIAr : çalışan+dırlar.
- (Korkmaz 2007 : 43)

Bilindiği üzere Türkçe söz diziminde, zamir dışındaki bir özne, ancak üçüncü kişi ile çekimlenmiş bir yükleme sahip cümlelerde bulunur. Birinci ve ikinci kişiyle çekimlenmiş yüklemelerin özneleri, bu kişilerin zamirleri olurken, üçüncü kişiyle çekimlenmiş bir yüklemün öznesi, üçüncü kişi zamiri veya üçüncü kişinin yerini tutabilen herhangi bir öge olabilir:

7. a. Ben çalışanım. b. Biz çalışmanız.
  8. a. Sen çalışkansın. b. Siz çalışkansınız.
  9. a. O çalışan (dır) 0-. b. Onlar çalışan (dır / lar / dırlar).
- c. Ali çalışan (dır).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Ancak bu uyum, birinci ve ikinci cümlelerde yoktur. Birinci cümlede bunu görelim:

1. Sınıfın camını kıran benim.

Yüklemdeki kişi ve kip eki (benim), yukarıdaki listede de görüldüğü üzere birinci kişiyi (ben) işaret etmektedir. Ancak özne olarak bir zamir karşımıza çıkmamaktadır. Zamir dışında bir öğenin özne olması, ancak üçüncü kişiyle çekimlenmiş bir yüklem sahip cümlelerde mümkün olabilirken bu cümlede yüklem birinci kişi eki almasına rağmen özne, başka bir kelime grubudur (Sınıfın camını kıran). Bir başka deyişle bu cümlede kişi bakımından bir özne-yüklem uyumu bulunmamaktadır. Bu cümlede aynı uyum beklenseydi kullanımı olmayan bir yapı ortaya çıkacaktı:

10. *Sınıfın camını kıran bendir.³

Bu tür bir ifade, Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır. Gramerlerde tekrarlanan özne-yüklem uyumu kurallarına uygun olmasına rağmen bu cümlenin kullanımı yoktur ve cümle bu bakımdan yanlıştır.

Birinci cümledeki uyumsuzluk, yüklemi birinci ve ikinci çokluk kişi zamiri olan cümlelerde de görülür:

11. Sınıfın camını kıranlar biziz.

12. Sınıfın camını kıran sensin.

13. Sınıfın camını kıranlar sizsiniz.

Bu cümlelerde de yüklemdeki kişi eki ile cümlenin öznesi uyuşmamaktadır. Bu örneklerden yola çıkarak yüklemi birinci ve ikinci kişi zamiri olan cümlelerde farklı bir özne-yüklem uyumu olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sonuç

Betimlemeli (tasviri-descriptive) gramer, dili yazılı veya sözlü metinlerinden yola çıkarak sistemli bir şekilde açıklayan gramer

³ İngiliz gramerciliğindeki kural koyucu yaklaşımlar tartışmalara neden olmuş; üzerinde durduğumuz cümle tipine benzer bir cümle, gramer yazarları arasında farklı görüşleri doğurmuştur. Latince gramere uyma düşüncesini savunan geleneksel gramerciler *It's me* "O benim." ifadesinin yanlış olduğunu, bunun yerine Latinceye uygun olan *It's I* cümlesinin kullanılmasını gerektiğini savunmuşlardır (Yavuz 1995 : 1).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

türüdür (Crystal 2003:207). Türkçeyi “tasvir” ederken betimlemeli bir gramerin özne-yüklem uyumu ile ilgili her ilişkiyi ele alması gerekir. Özellikle Türkçenin öğretimi bakımından bu ilişkilerin belirlenmesi önemlidir. Söz dizimi dil kullanımının merkezinde bulunan bir alan olması nedeniyle dil öğretiminde de en belirleyici alanlardan biridir. Yalnızca ana dili öğretiminde değil, Türkçenin yabancılara öğretimi alanında da Türkçe söz diziminin temel özelliklerinin belirlenmesi önem taşımaktadır.

İncelediğimiz çalışmalarda Türkçe söz diziminde özne-yüklem uyumunun düzenlilik gösterdiği belirtildikten sonra bu uyumla ilgili belirlenen ilişkiler sıralanmıştır ancak Türkçe öğretiminde dikkat edilmesi gereken bir farklılık üzerinde durulmamıştır. Buna göre, birinci ve ikinci kişi zamirlerinin yüklem olduğu cümlelerde özne ve yüklem arasındaki uyumun diğer cümlelerden farklı olduğu belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKBAYIR, Sıddık (2003), *Cümle ve Metin Bilgisi*, Ankara: Deniz Kültür yay.
- ATABAY, N - Çam, A. - Özel, S. (1981), *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Ankara: TDK yay.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1998), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK yay.
- BİLGEGİL, M. K. (1982), *Türkçe Dil Bilgisi*, İstanbul: Dergah yay.
- Bozkurt, Fuat (2004), *Türkiye Türkçesi (Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem)*, İstanbul: Kapı yay.
- CRYSTAL, David (2003), *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*, Malden-Oxford: Blackwell.
- DELİCE, İbrahim (2003), *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi yay.
- DEMİR, Nurettin-Yılmaz, Emine (2003), *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker yay.
- DEMİR, Tufan (2006), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Kurmay yay.
- DEMİRAY, Kemal (1980), *Temel Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri yay.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976), *Tümcebilgisi*, Ankara: TDK yay.
- EDİSKUN, Haydar (1999), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi yay.
- EKER, Süer (2003), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker yay.
- ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak yay.
- ERKUL, Rasih (2004), *Cümle ve Metin Bilgisi*, Ankara.
- GENCAN, T. N. (2001), *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç yay.
- GÜNEŞ, Sezai (2003), *Türk Dili Bilgisi*, İzmir.
- HATIOĞLU, Vecihe (1972), *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK yay.
- HENGİRMEN, Mehmet (2005), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin yay.
- KAHRAMAN, Tahir (2005), *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi*, Ankara.
- KARAHAN, Leyla, (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ yay.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

-
- KARAÖRS, Metin (1993), *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi yay.
- KAYA, Güven vd (2005), *Türk Dili (Ders Notları I)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi yay.
- KOÇ, Nurettin (1996), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- KÜKEY, Mahzar, (1975), *Türkçe'nin Sözdizimi*, Ankara.
- ÖZKIRIMLI, Atilla (2006), *Türk Dili (Dil ve Anlatım)*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi yay.
- SAĞLAM, Sıtkı (1977), *Türkçenin Sözdizimi*, Diyarbakır.
- ŞİMŞEK, Rasim (1987), *Türkçe Sözdizimi*, Trabzon.
- YAMAN, Ertuğrul (2000), *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, Ankara: TDK yay.
- YAVUZ, Mehmet Ali (1995), *Türkçe ve İngilizce'de Eylem Öbeklerinin Dilbilim Bakımından Karşılaştırılması*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*